

Bu Sayıda

Kültür kavramını tek başına tanımlama gücüne sahip bir otorite olmadığını ve kavrama ilişkin tartışmaların diğer alanlardan farklı hazırlıkları gerektiren özellikler taşıdığını söylemek gerekir. Birleştirdiği kadar ayrıştıran, hiyerarşi içeren, sınıfsal dinamikleri ve her türden güç ilişkilerini bir harita gibi yansıtan ve yeniden üreten durmaksızın dönen kültüre dair tanım ve tartışmalar hem sosyal bilimsel yazında hem de siyasal metinlerde fazlasıyla çeşitlenmiş bir içeriği ortaya koymaktadır. Bu duruma paralel bir biçimde kavramın yapısal ve pratik boyutları arasındaki rekabet sıklıkla gündeme gelir. Farklı bilimsel disiplinlerin değişik perspektiflerden yaptığı yamalarla ya da belirli konjonktürlerde egemen olan kimi siyasal teşebbüslerin tahrifatıyla kavramın içeriği muğlak bir hal almıştır. Gündelik hayattaki kullanımıyla “kültür” kavramı çoğunlukla gelenekleri, değerleri, adetleri ve hatta maneviyatı ifade eder. Genellikle içerdiği araç ve unsurlara indirgenerek tanımlandığından, kavramın sosyal bilimsel önem ve çok katmanlı işlevlerini güncel tartışmalara yansıtabilmek oldukça zordur. Bu nedenle kültür mefhumu politik izleklerde de aşındırılmaya açık ve hatta uygundur. Dolayısıyla, sınıflı toplumsal formasyonlarda egemenlik momentinin kültürel süreçlere sirayeti söz konusu olabilmekle birlikte, buna karşı direnç gösteren kültürel temayüller de ortaya çıkabilir. Bu bağlamda “kültürün” başlı başına bir mücadele alanı olduğu söylenebilir.

Son yıllarda Türkiye’de iktidarını türlü yöntemlerle perçinleyip, uzatmaya gayret eden Erdoğan rejiminin bu tür bir muğlaklıktan hareket ederek ‘yeni’ bir kültür tanımı yapmaya ve toplumun tüm kesimlerine benimsetmeye soyunduğu görülüyor. Sünni İslami din eğitiminin ve tarikatlara verilen imtiyazların sürekli bir biçimde genişletilmesi, Kültür Bakanlığı tarafından fonlanan milliyetçi-muhafazakâr kodlarla bezeli sanatsal üretimin yaygınlaştırılmaya çalışılması, iktidar aygıtlarının entelektüel manipülasyon amaçlı kullanımı, dini “hassasiyetler” aksiyomuna dayalı bir kültürel söylemin sistematik üretimi gündemi belirleme amacı taşıyor. Bunlara rağmen, iktidar aktörlerince hatta bizzat Erdoğan tarafından sıkça dile getirilen “sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var”, “fikri iktidarımızı kuramadık”, “kültürel iktidar olamadık” serzenişleri, yeniden tanımlanmaya çalışılan bu ‘yeni’ kültürün bir türlü inşa edilemediğini kanıtıyor. Türkiye toplumu üzerinde bağlayıcı olan kolektif kültürel muhayyilenin, bu monolitik belirlenime karşı bir direnç gösterdiği gün gibi ortada. Bu doğrultuda, Türkiye’de genel olarak sağ politik izleklerde, özel olarak da son dönemde Erdoğan rejimi tarafından “kültür” refakatiyle yapılagelen “bizlik” tanımı, tam da kültürün güncel örüntüleri tarafından yalanlanıyor.

Erdoğan rejiminin, sanatsal-entelektüel ve folklorik olarak, hâkim kılmak istediği ‘yeni’ kültüre alternatif olan temayülleri kısıtlamaya yönelik çabalar artık gizlenmiyor. Gündelik hayatta günışırı pahalandırılan ve alanları daraltılan seküler yaşam olanaklarının işçi sınıfı ve yoksullar için neredeyse imkânsız kılınmasına kadar pek çok gösterge gün gibi ortada. OHAL süreci ve hatta pandemi kısıtlamaları dahi, belirli türden ortaklaşma ve alternatif oluşumları engellemek üzerine kuruluydu. Yanı sıra sanatsal-entelektüel cephede, rüzgârın yönüne göre davranan kimi “sanatçı”, saray sofralarında boy göstermeyi, siyasal iktidarın bir gecede yüksek bütçelerle kurduğu kültür vakıflarında yer almayı tercih etse de pek çok kültür işçisi/emekçisi muhalif konumunu sürdürmeye devam ediyor. Pandemi yasakları nedeniyle “aç” kalan kültür işçileri birer birer intihar ederken, iktidar kendi safında duranları kayırarak ya da safları genişletmeye çalışarak oluşturmak istediği zemini kültür üretiminin merkezine koymaya çalışıyor.

Böylesi bir konjonktürde, Praksis dergisinin kültür temalı bir dosya konusunu gündeme getirmesi hem iktidarın kültür üzerindeki tasarruflarını analiz etmek hem de muhalif kültür politikalarının imkânını sorgulama amacını taşıırken, diğer yandan kültür kavramının diyalektik perspektiften kavranışıyla işe girişen çalışmaların artışına ilişkin bir ihtiyaçla mümkün olmuştur. Erdoğan rejiminin sürekli-

li olarak açık verdiği bir alan olması nedeniyle de sınıf mücadelesinin bugünkü uğraklarında kültür tartışmalarının öneminin hayli arttığı söylenebilir. Bu sayıdaki gayemiz, söz konusu tartışmaları teorik muhasebelerden güncel uğraklara kadar değerlendirecek, kültürün sosyo-politik izleklerini tartışmaktır. Sayımıza katkı verenler 'yeni' Türkiye'nin kültürel manzarasına birbirinden farklı biçim, mecra ve pratikler üzerinden ışık tutarken, egemen siyasal çizimin kültüre müdahale biçimlerini olduğu kadar, kültürü tekçi bir tanım aralığına indirgeyerek iktidar ilişkilerini örtme çabasını da değerlendirdiler.

Bu doğrultuda, temel kavramsal ve kuramsal tartışmalara odaklanan yazılardan "Kültür: Eskisi, Yenisi" başlıklı bir değerlendirme Sibel Özbudun tarafından kaleme alındı. Praksis'in okumakta olduğunuz sayı temasının içerdiği dolayımı açıklamak amacıyla işe başlayan yazar, kültür ve iktidar ilişkilerine dair teorik analizlerden, Türkiye özelindeki güncel ampirik olguların analizini yaptığı yazısında, kültürün nasıl bir sınıf mücadelesi alanı olduğunu gösteriyor. "Yeni" kültürü tartışmaya başlamadan önce kültür kavramının anlam katmanları ve işlevleri üzerinde birbirinden zengin örnekler vererek duran Özbudun, kültür kavramını belirleyen sınıfsal mücadele eksenli dinamikleri tanımlıyor. Kültürün güç ilişkileri tarafından nasıl belirlendiğini anlatırken kültürün biçimlendirilme süreçlerinin "gökten zembille inmediğini", aksine insanlar tarafından beslendiğini ve aktarıldığını bize hatırlatıyor. İçinden geçilen zorlu kesitte "Yeni Türkiye"cilerin her türden manipülasyonuna rağmen Özbudun'un kültürün keyfe göre biçimlendirilebilen bir oyun hamuru olmadığını ve ezilenler elinde bir silaha dönüşme potansiyelini vurgulaması bu sayının teması açısından önemli bir yer tutuyor.

Kuramsal mülhaza Yasın Durak'ın iktidar ile kültür ilişkisine dair bir tahlil içeren "Efendisiz Halklardan Kapitalist Devlete: Kültür ve İktidar" başlıklı yazısıyla devam ediyor. Makalede zorlayıcı iktidarın oluşum ve gelişim sürecinin siyasal antropolojik bir tasviri sunularak, yapısal-tarihsel bağlamda süregelen bir kültürel dönüşüm formülü öne sürülüyor. Bu eksenle iktidar-kültür ilişkisi ve iktidar ilişkilerinin kültürel uğraklara sirayet edişi çeşitli ampirik örneklerle açıklanıyor. Siyasetin kültürün tek belirleyicisi olmadığını ve kültürün işlevinin devletin oluşum dinamikleri itibarıyla sürdürülebilirliğini sağlamak olduğunu savunan Durak, "kültürel iktidar" kavramının sınıflı toplumun devletinde söz konusu olamayacağını geniş bir literatüre dayanarak ifade etmekte. Kültür-iktidar ilişkisini bunlardan birinin diğerini belirlemesi bağlamında tartışmak yerine vurguyu bunların birlikte şekillenişine yapan Durak, kültürel direnişin ancak topyekûn bir reddiye ile mümkün olacağını altını çiziyor.

Bu kuramsal tartışmaların yanı sıra sayının temel hedeflerinden biri kültürel ayrımların güncel operasyonelleşme biçimlerine ışık tutmaktır. Bu doğrultuda Şükrü Aslan'ın "Türkiye'de Alevilik Algısı, Muhataplık Biçimleri ve Tarihsel Süreklilikler" başlıklı makalesi AKP'nin 'kültür politikası'nı, son yıllarda kimlik tartışmalarının en önemli örneklerinden biri olan Aleviler ve Alevilikle kurduğu/kuramadığı ilişkiler üzerinden tartışıyor. Bu tartışma, birbirinden bağımsızmış gibi görünen AKP'nin politikaları ile kendisinden önceki geleneksel sistem politikaları arasında doğrudan bir ilişki ve hatta tarihsel bir süreklilik olduğunu ortaya koyuyor. Bu bağlamda AKP'nin Alevilere dair geleneksel sistem politikaları dışında yeni bir şey söylemediğini, sadece söylüyormuş gibi yaptığını savunuyor. Makalenin bir diğer önemli tartışması ise AKP'nin Alevilere yönelik politikasının arka planı ve tarihsel sürekliliğine ilişkin. AKP'nin yirmi yıllık iktidarı boyunca 'kültürel iktidarını' kuramamasının önündeki en büyük 'engellerden' biri olarak Alevileri ve Aleviliği gördüğünü, bunun da partinin geleneksel 'mezhepçi' dini referanslarıyla ilgili olduğunu ileri sürüyor. Bu referansların adeta kalıcı hale getirdiği Alevilik karşıtı politikanın, Osmanlıdan ve erken Cumhuriyet yıllarından beri süregelen Alevilikle ilgili dışlayıcı politika ile buluştuğunu pek çok kaynak ve olguya referans vererek ortaya koyuyor.

Türkiye'nin güncel kültür tartışmalarına eleştirel bir perspektifle alan açmayı hedefleyen bu dosya-

da, mevcut siyasal iktidar döneminde kültürel inşanın bizzat öznesi olduğu öne sürülen Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin özgün bir okumayı İlbbey C. N. Özdemirci "Sarığı Çıkarmaktan Kılıcı Kuşanmaya: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın AKP İktidarı ile İlişisine Yönelik Güncel Yaklaşımlara Eleştirel Bir Bakış" başlıklı yazısıyla yapıyor. Özdemirci, Diyanet teşkilatındaki dönüşümü yalnızca AKP iktidarı ile ilişkilendiren çalışmalarla eleştirel bir biçimde yaklaşıyor, kurumun tarihsel olarak araçsallaştırılmasının yapısal kökenlerini ve mekanizmasını ortaya koyuyor. Bunu yaparken, Diyanet İşleri Başkanlığı ile siyasal iktidarların ilişkiselliğinin de taşlarını döşüyor. Nitekim, sunduğu tarihsel çerçeve günümüzde Diyanet'in nasıl ele alınması gerektiği yönünde alternatif bir yaklaşımın da yolunu açıyor.

Dosyanın beşinci yazısında Errol Babacan "Ulemanın Kılıcı: Türkiye'de İslamcı Dinamik ve Sınıfsal Yeniden Üretim" başlıklı yazısıyla bu kez Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teşkilat olarak kurumsallığına odaklanmaktan ziyade, ezber bozan tezleriyle kültürel dinamiğin merkezine din görevlilerinin dini icra ediliş biçimlerini yerleştirme gayretinde. Yazara göre kurumsal olarak desteklenmeleri ve kendilerine sağlanılmış özel bir statü sağlanması din görevlilerini ortak bir çıkar etrafında birleştiriyor. Buna bağlı olarak, özgün bir kavrayışla tarihsel materyalizmi temel alan Babacan, tarihsel köken ve toplumsal statüleri belirginleştirmek için din görevlilerini ulema ve daha genel anlamda Sünni ruhban olarak tanımlıyor. Bu çerçeveyi çizerken, ulema ve kurumlarının hegemonya projesi içindeki konumunu teorik olarak Gramsci'nin organik aydın ve hegemonya kavramlarına yaslanarak açıklamaya çalışıyor. Bu tezleri, kuramsal bir çerçeve dahilinde farklı kültürel pratikleri ampirik olarak inceleyerek özgün bir tartışmayla ortaya koyuyor.

Deniz Parlak "Dünya Mirasından Kebir Camiine: "Yeni Türkiye"nin Siyasal Sembolü Olarak Ayasofya" başlıklı yazısında, erken Cumhuriyet döneminden günümüze Ayasofya'nın siyasal bir sembol olarak dönüşümüne odaklanıyor. Bir yandan sembollerin siyasal iktidarlar marifetiyle siyasal alana dahil oluşu ile siyaset üretmenin ve yürütmenin araçları haline gelmesini ortaya koyan bu çalışma, diğer yandan sembollerin karşı hegemonya mücadelesinin de araçları olduğunu öne sürüyor. Bunu yaparken, öncelikle Ayasofya'nın Osmanlılaştırılması ardından İslamlaştırılmasını Osmanlı Devleti'nin tarihsel birikimi üzerinden ele alıyor. Ardından erken Cumhuriyet döneminde cami iken müzeye dönüştürülen Ayasofya'yı, laikleşmenin kritik adımlarından olan Türkçe ibadet uygulaması ekseninde 'yeni' Türkiye iddiaları bağlamında irdeliyor. Müzeye dönüştürülen caminin 1950'lerde İslamcı, milliyetçi-mukaddesatçı kesimlerce millî bir dava konusu haline getirilmesini günümüzde yeniden cami olarak açılması arzusunun dayanağı olarak dönemin tartışmalarını inceleyerek ortaya koyuyor. Nihayetinde AKP iktidarında Ayasofya'nın seksen altı yıl sonra Müslümanların ibadetine açılması ile hem erken Cumhuriyet döneminin 'yeni'sinin tahribatı hem de bugünün 'yeni'sinin inşasını hedeflediğini güncel tartışmalar etrafında dile getiriyor.

Hacı Çevik başka bir kategori üzerinden tartışmayı sürdürdüğü "Din Kardeşlerimiz" ile "Ülkemde Suriyeli İstemiyorum" Arasında Sosyo-Kültürel Entegrasyon Politikaları" başlıklı çalışmada, 'yeni' Türkiye'nin ideolojik perspektifinin göç alanındaki kültürel izdüşümlerini takip etmektedir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenler gibi ne içerde sayılan ne de dışarda tutulabilecek bir kategori üzerinden Çevik, 'yeni' Türkiye anlayışının belirgin bir özelliği olarak 'çelişkilerin' göç politikalarındaki somutlanışını, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları ve politikaları bağlamında analiz ediyor. Bu çalışmada, iktidarın ideolojik perspektifinden doğrudan etkilenen göç politikaları çerçevesinde, sistematik bir entegrasyon politikasının olmamasına ek olarak, toplumsal uyum adına yapılan faaliyetlerin içeriğinin, 'yeni' Türkiye'nin kutuplaştırıcı ve homojenleştirici anlayışının açık bir yansıması olduğu örnekler üzerinden tartışılıyor.

Erdem Çolak, "Devlet İkonografisinin Dönüşümü ve Muhteşem Süleyman Çağı Sergisi'nden Yedite-

pe Bienali'ne Türkiye'nin Neo-Osmanlıcı Temsili" başlıklı makalesinde AKP'nin 'Yeni Türkiye' iddiasına bağlı olarak geliştirdiği yerlilik ve millilik söyleminin kültür ve sanat mecralarında devletin sembolik temsiline dönüşmesine dair kavramsal bir şemayı ampirik göstergeler üzerinden tartışıyor. Bu temsilin 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişiyle geçirdiği dönüşümler ve AKP döneminde ulaştığı noktaya kadar izlekleri takip eden yazar, AKP'nin bu ekseninde çağdaş sanat ile olan ilişkisini Yeditepe Bienali örneğinde gösteriyor. İktidarın Osmanlı referanslı projelerinin siyasal boyutu ile gündelik hayattaki yansımalarının ayrı kategorilerde değerlendirilmesinin gerekliliğine yaptığı vurgu ve geleneksel sanatları bienal formatında izleyiciyle buluşturmanın politik hamlelere sağladığı katkıyı kavramsallaştırması çalışmanın açtığı önemli pencereler arasında yer almakta.

Barış Yıldırım, AKP'nin kültür politikaları ekseninde özel olarak tiyatro alanına odaklanıyor. "Kendiliğinden Muhkem: Ele Geçirilemeyen Kültür ve Tiyatro Kalesi" başlıklı makalesinde AKP'li yıllarda Türkiye'de yaşanan teatral dönüm noktalarını tespit edip, sansür, kovuşturma ve ekonomik kısıtlamalar başta olmak üzere tiyatronun baskı altına alınması sürecini ve bunun nedenlerini tartışıyor. Gramşiyen hegemonya ve kültürel hegemonya kavramları ekseninde bir değerlendirme yapan yazar, konuyu kültür üretimi ve aydınlar ilişkisi ekseninde farklı görünümüyle ortaya seriyor. Kültür alanında tahakkümün sansür, kovuşturma ve ekonomik kısıtlama ekseninde yürütüldüğünü savunan Yıldırım, buna verilecek yanıtın sürdürülebilir üretim ve örgütlenme pratiklerinden geleceğini ifade etmektedir. Tartışmayı AKP ile karşıtları arasına daraltmanın hegemonya ilişkilerinin sınıfsal kökenini gölgelemesine neden olacağı yönündeki iddiası ve halktan arındırılmış bir kültür ikliminde üşümemeye ilişkin önerileri ilgili literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu sayının kitap değerlendirmesi Yücel Demirel tarafından ve birden fazla gerekçeyle yazıldı. Ercan Yıldırım'ın 2018 yılında yayınlanan "Kültür Savaşlarından Kültürel İktidara Türkiye'nin Yeni Kültürü" başlıklı çalışmasını değerlendiren Demirel, bir yandan Türkiye'nin "yeni" kültürüne ilişkin yapılmış bir İslami kesim içi eleştiriyi sayımıza taşıırken, diğer yandan Türkiye'deki kültürel hegemonyanın yapısı ve karakteristik özelliklerinin eleştirel İslami söylem tarafından nasıl kavramsallaştırıldığına ve güncel İslami kültürel aklın üretilme ve yeniden üretilme dinamiklerine ışık tutmaktadır. İslami kesimin kültürel iktidar arayış mekanizmalarına ilişkin eleştirilerle değerlendirmeler yapılan kitapta İslami gündelik hayat ve İslami kesimin kültür endüstrisiyle olan ilişkisi de detaylı bir biçimde incelenmiştir. Demirel'e göre İslami söylemin temel varsayımlarını içermek yanında yeni tartışma pencereleri de açan kitabın dikkate değer yanları; "neoliberal İslamcılık" kategorisi altında değerlendirilen çizgiyi eleştirirken iktisadi sistemin belirleyici etkisini dikkate alması, İslami siyasetin kapitalist hegemonyaya teslim olduğu görüşünü güncel örnekler üzerinden ifade etmesi ve İslami kesimlerce yıllardır öteki sayılan yaşam biçimlerine özgü bulunan gündelik hayata ilişkin hallerin de İslami hayat sürdürenler açısından değerlendiriliyor olmasıdır.

Her ürünün olduğu gibi bu sayının da bir öyküsü var. Bu noktada gönlümüzden geçen ile ele gelen ürün arasındaki farka ilişkin birkaç söz etmemiz gerekiyor. 'Yeni' Türkiye iddialarına denk gelen dönem pek çok kültür eksenli operasyonu beraberinde getirdi ve bu sayıda sunabildiğimizden çok daha kapsamlı bir değerlendirme dosyasını hak etmekteydi. Bu görüş doğrultusunda Kültür Bakanlığı'nın bu dönemdeki dönüşümünü, hukuksuzluk ortamının kültürel boyutunu, klasik müzik ve senfoni orkestraları manzarasını, mehteran takımlarının yükselişini, 'yeni' kültürün aynasında toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlikleri, 'yerli-millî' kültürel politikaların tarihsel iddia ve gelenek icatlarını, iktidar partisinin müzik politikaları ve eğlence kültürünü, kültür politikalarında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerini, sporun değişen kültürünü, ilk ve orta dereceli okullardaki kültür derslerini içeren makalelere sayımızda yer vermeyi ümit etmiştik. Birbirinden farklı gerekçelerle bunu yapamadık. Sonuç olarak elinizde tuttuğunuz sayının

özgün makalelerinin İslami kültüre fazlasıyla dokunur içeriklerinin Türkiye’de hâkim kılınmaya çalışılan ‘yeni’ kültür iklimini de ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, kültür bağlamının daha geniş bir çerçevede tartışılmamasını, Türkiye’de Marksist düşüncenin üretildiği ortam ve çevrelerde bu bağlama gereken ilginin gösterilmediğinin bir işareti sayılacağını düşünmekteyiz. Siyasal mücadelenin kültür boyutunun güncel örnek ve dinamiklerine elden geldiğince ışık tutan, ideolojik mücadelede kültürün kritik önemini vurgulayan sayımız, güncel toplumsal ve siyasal gelişmelerin kültür konusuna yapılmakta olandan çok daha ciddi boyutlarda emek verilmesi gerektiğini göstermektedir. Ümidimiz bu çağrıya verilecek kolektif yanıtlarda bir arada olabilmektir.

56. Sayı Editörleri